

даж підприємства як єдиного майнового комплексу. Але навряд чи такий підхід буде правильним, оскільки на підставі виключно загальних положень зазначеного договору не можна вирішити цілий ряд проблем, зокрема, чи може покупець розпоряджатися складовими підприємства до виникнення у нього права власності на підприємство в цілому; чи настає відповідальність за неможливість використання підприємства для цілей, передбачених договором; чи несе покупець відповідальність за те, що підприємство в результаті його дій втратить своє призначення — слугувати здійсненню підприємницької діяльності; як визначається ціна підприємства; який порядок передачі його покупцеві тощо.

Тому необхідно запровадити спеціальні договірні форми, які б враховували оборотоздатність підприємства. Серед кваліфікуючих ознак цивільно-правових договорів на першому місці, безумовно, стоїть специфіка предмета договору, а саме підприємство як єдиний майновий комплекс, що складається з різнорідних елементів, кожен з яких може виступати як самостійний об'єкт цивільних прав, а об'єднання їх у функціональну сукупність — єдиний майновий комплекс, породжує можливість відчуження його з метою здійснення підприємницької діяльності. Наприклад, особливістю договору купівлі-продажу підприємства, який визначить видову його своєрідність і відрізнить від договорів купівлі-продажу простої сукупності речей або прав, слід закріпити порядок з обов'язком власника підприємства передати його набувачеві і обов'язком ввести набувача у сферу діяльності підприємства.

Яроцький В. Л., завідувач кафедри цивільного права №2 НЮУ ім. Я. Мудрого, доктор юридичних наук, професор, директор НДІ правознавства НЮУ ім. Я. Мудрого, член-кореспондент НАПрНУ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

З погляду універсальності регламентаційного впливу механізму цивільно-правового регулювання на приватноправові відносини він уможливно може бути поданий як певний алгоритм, що визначається в слов-

нику як «сукупність дій (динаміка. — *В. Я.*) і правил (статика. — *В. Я.*) для вирішення цього завдання (результат. — *В. Я.*)». Це образне порівняння співвідноситься з одним із базових визначень механізму правового регулювання: «Механізм правового регулювання опосередковує діяльнісні аспекти (динаміка. — *В. Я.*) переведення нормативності права (статика. — *В. Я.*) в упорядкованість суспільних відносин (результат його регулятивної дії. — *В. Я.*)». Образне порівняння механізму цивільно-правового регулювання з алгоритмом — тобто певною послідовністю дій, за допомогою яких можна розв'язати певну задачу, — дає змогу акцентувати увагу на взаємообумовленості статичних, діяльнісно-динамічних і результативних аспектів забезпечуваного ним впливу на певні групи відносин, що становлять предмет цивільного права. У сукупності статичний, динамічний і результативний аспекти регламентаційного впливу механізму цивільно-правового регулювання на цивільні відносини забезпечують вирішення двох ідеальних взаємообумовлених завдань. По-перше, це є забезпечення упорядкованості всієї сукупності суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права. По-друге, через розглядуваний механізм (з урахуванням його глобального і водночас локального регламентаційного впливу) відбувається впорядкування окремих груп цивільних відносин. Цей результат досягається за рахунок можливості комбінованого і відбіркового застосування прийомів і способів правового регулювання, що забезпечують регламентацію особистих немайнових і майнових відносин у конкретній вузькій їх сфері.

Механізм цивільно-правового регулювання чітко є структурованим і функціонально визначеним. Досліджуючи склад структурних елементів механізму цивільно-правового регулювання, слід враховувати міркування і пропозиції В. М. Горшенєва, які були запропоновані ним стосовно можливих аспектів дослідження спорідненої міжгалузевої категорії. Він пропонував розглядати цей механізм, «по-перше, із погляду його «внутрішнього» функціонування, коли аналізуються головним чином окремі форми і засоби правового впливу, а також виконувані ними функції (тобто власне механізм правового регулювання), по-друге — із погляду «зовнішньої» організації і безпосереднього вираження його управлінської природи, коли як предмет дослідження беруться організаційні сторони (форми) правового регулювання, вся сукупність правових форм діяльності держави і громадських організацій (тобто структура правового регулювання)». З урахуванням універсальності і загальногалузевого значення досліджень

правознавців у галузі теорії права зазначений підхід підлягає застосуванню і при визначенні особливостей механізму правового регулювання приватноправових відносин. Для цивілістичних досліджень важливими і прийнятними є обидва зазначених аспекти, тобто, з урахуванням термінології В. М. Горшенєва, — і «власне механізм правового регулювання», і «структура правового регулювання» цивільних відносин. Виходячи з міркувань відомого правника, вказана категорія може досліджуватись у цивілістиці (в тому числі всі групи особистих немайнових і майнових відносин) у кількох ракурсах. Об'єктом можливого розгляду можуть бути найбільш суттєві особливості механізму правового регулювання приватноправових відносин як загальногалузевої категорії. Окремому аналізу можуть підлягати його стадії, елементи, а також їх структурно-змістовна визначеність і взаємозв'язок. Як окремо, так і в поєднанні з іншими елементами можуть вивчатись його складові (нормативна основа, юридичні факти, правовідносини тощо). Крім цього, кожна з них може розглядатись і як абстрактна цивілістична категорія, і в контексті аналізу особливостей конкретних груп особистих немайнових і майнових відносин. Для визначення специфіки його регламентаційного впливу на певні відособлені групи відносин, що становлять предмет цивільного права, слід конструювати відповідне предметно визначене термінологічне словосполучення. Зокрема, в таких випадках доцільно застосовувати категорію «механізм правового регулювання» у фразеологічному поєднанні з чітко окресленою сферою його регламентаційного впливу. Маючи на увазі саме такий ракурс можливого використання розглядуваної категорії в цивілістичних дослідженнях, для позначення його впливу на сферу речових відносин Л. Ю. Василевська вживає термінологічне словосполучення «механізм речово-правового регулювання». З аналогічних міркувань виходить і В. В. Меркулов, оперуючи у вказаному контексті словосполученнями «механізм регулювання майнових відносин» і «механізм регулювання товарно-грошових відносин». Цей перелік може бути продовжений категоріями механізмів правового регулювання: особистих немайнових; речових; зобов'язальних; договірних; деліктних відносин тощо. Можна висловлювати різні міркування стосовно доцільності введення в категоріальний апарат цивілістики наведених словосполучень, але можливість застосування розглядуваного механізму не тільки у «глобальному» (як загальноцивілістичної категорії), але і в «локальному» значенні (при дослідженні специфіки забезпечуваного ним регламентаційного впливу на окремі групи особистих немайно-

вих і майнових відносин) є очевидною. Саме в такому розрізі в подальшому категорія «механізм правового регулювання» підлягає застосуванню в ході здійснення дослідження особливостей впорядкування відносин, що виникають у сфері випуску та обігу цінних паперів. Завважимо, що в останньому значенні він не підлягає розгляду як окрема структурна складова загальногалузевого механізму цивільно-правового регулювання, а має самостійне термінологічне значення і в подальшому вони будуть використовуватись саме в такому контексті. Разом з тим, сутнісні і структурні особливості цієї загальногалузевої категорії підлягають врахуванню при дослідженні специфіки механізму правового регулювання будь-яких відносин, які становлять предмет цивільного права. Тому слід виходити з можливості екстраполяції доробку як теорії права, так і цивілістики стосовно структури, стадій та інших аспектів правової характеристики розглядуваної категорії при дослідженні її безпосереднього локального регламентаційного впливу на відносини, що складаються у сфері випуску та обігу цінних паперів.

Розгляд особливостей механізму цивільно-правового регулювання з урахуванням його «зовнішньої організації» (у термінології, запропонованій В. М. Горшеньовим) дає змогу звернути увагу на його зв'язок з іншими категоріями, які функціонально з ним пов'язані. Зокрема, як тісно пов'язані між собою слід розглядати механізм і метод цивільно-правового регулювання. Їх зв'язок помітний як на рівні досліджень, здійснених у межах інструментальної теорії права (звісно, в загальногалузевому контексті на рівні взаємодії категорій «механізм» і «метод»), так і в цивілістиці. Вивчаючи критерії вирізнення окремих галузей права у їх системі, С. С. Алексєєв акцентує увагу на вирішальному значенні особливих, тільки їм властивих методу і механізму правового регулювання, говорячи про визначальну роль предмета правового регулювання. У цивілістичних дослідженнях на зв'язок методу і механізму цивільно-правового регулювання вказує В. Ф. Яковлев. «Риси, що характеризують правове становище суб'єктів, — пише він, — виявляються у вигляді ознак цивільно-правового методу в механізмі правового регулювання та його елементах, зокрема в елементах правовідносин». У сформульованому ним понятті методу цивільно-правового регулювання простежується взаємозв'язок категорій з точки зору їх обопільного загального регламентаційного впливу на особисті немайнові і майнові відносини: «...цивільно-правовий метод — це спосіб впливу на відносини, що є дозвільним,

характеризується наділенням суб'єктів на засадах їх юридичної рівності спроможністю до правоволодіння, диспозитивністю та ініціативою, забезпечує встановлення правовідносин на основі правової самостійності сторін». Разом з тим, розглядаючи взаємозв'язок і взаємозалежність методу і механізму цивільно-правового регулювання, В. Ф. Яковлев наголошує на їх самостійному значенні як окремих категорій: «Водночас було б невірно ототожнювати зовнішні ознаки цивільно-правового методу в елементах механізму цивільно-правового регулювання із самими рисами методу цивільного права». Як приклад такого необгрунтованого ототожнення він наводить випадки, «...коли як ознаки методу визначають навіть не особливості елементів механізму правового регулювання, а самі елементи — наприклад юридичні факти». З огляду на викладене слід звернути увагу на функціональний зв'язок методу і механізму цивільно-правового регулювання відносин, що становлять предмет цивільного права. Завдяки цивільно-правовому методу як способу (точніше, сукупності способів) впливу на особисті немайнові і майнові відносини забезпечуються функціональний зв'язок усіх елементів та взаємодія і послідовний розвиток основних стадій механізму цивільно-правового регулювання і в кінцевому підсумку (в ідеалі) настає той правовий ефект, на досягнення якого спрямоване його функціонування.

Механізм цивільно-правового регулювання є пов'язаним з галузевим режимом цивільного права як галузі права. Вирізняючи як особливість кожної галузі наявність особливого юридичного режиму, що характеризує те, як, якими способами — через дозволи, заборони, зобов'язування — здійснюється правове регулювання, С. С. Алексєєв робить висновок, що цивільне право тяжіє до дозволів. Виходячи з основних концептуальних положень ЦК України та інших актів цивільного законодавства, регламентацій ний вплив, забезпечуваний взаємодією елементів механізму і методу цивільно-правового регулювання на відносини, що становлять предмет цивільного права, не повинен перешкоджати ініціативі самих учасників цивільних правовідносин. Активність суб'єктів цивільного права в процесі правореалізації відіграє істотну роль у забезпеченні дієвості механізму цивільно-правового регулювання. Як слушно зауважує В. А. Витушко, «в механізмі цивільно-правового регулювання неоціненну роль відіграють свідомість, освіта, культура людей, як тих, хто створює закони, так і тих, хто застосовує їх або зовсім нічого не знає про них. У той же час при реалізації своїх прав важливим є прояв їх активності».